

ŠIVE O ŠPITZEROVI

Zuzana Szatmáry, Egon Gál,
Ivan Štrpka, Lajos Grendel,
Pavol Vilikovský, Martin Milan
Šimečka a Samuel Abrahám

RADIO RAGTIME
11. 10. 1996

Redaktor Bebe:

Dnešné vydanie relácie „Bedroom“ je výnimočné hned z viacerých stránok. Prvá stránka výnimočnosti je prinajmenšom v tom, že ešte nikdy nebolo hosťom v našom štúdiu tak tesno ako dnes večer. Pretože dnes večer nemáme v „Bedroom“ jedného hosťa, ale hned siedmich, a keď predchádzajúce relácie boli polytematické a hovorilo sa o všeličom možnom, tá dnešná je navyšosť monotematická a týka sa jedného človeka, ktorý, bohužiaľ, už nie je medzi nami – Juraja Špitзера, ktorý zomrel presne pred rokom – 11. októbra 1995. V štúdiu Rádia Ragtime vítam ľudí, ktorí si myslia, že majú čo povedať k jeho osobe. Vítam jeho dcéru **Zuzanu Szatmáry**, filozofa **Egona Gála**, básnika, textára a esejistu **Ivana Štrpku**, spisovateľa **Lajosa Grendela**, prozaika **Pavla Vilikovského**, spisovateľa **Martina Milana Šimečku** a politológa **Samuela Abraháma**. Odovzdávam slovo vám, pretože ja hned na úvod alibisticky poviem, že som nemal tú možnosť alebo česť poznať Juraja Špitзера bližšie alebo tak, aby som mohol o ňom rozprávať. Obraciam sa preto na vás, Zuzana, aby ste nám povedali niečo, čo by neznalému človeku najviac priblížilo vášho otca.

Szatmáry:

Chcem sa najprv poďakovať rádiu, že nám umožnilo toto stretnutie, pretože toto rádio, ako iste všetci, ktorí preň robia, vedia, bolo jediné, kam môj otec Ďuro chodil pravidelne a chystal nie-

ŠIVE O ŠPITZEROVI

koľko relácií o starej Bratislave, literatúre a o kadečom. Zároveň by som chcela pripomenúť jeden starý židovský zvyk, ktorý sa vždy robí pri úmrtí človeka a ktorý ako keby sme tu dnes robili aj my. Volá sa *šive*. Keď zomrie človek, jeho blízki priatelia sedia s ním sedem dní. Sedia na šamerlíkoch a nepohodlných stoličkách, a to preto, aby nespohodlneli pri spoluúčasti na smútku a aby dokázali podržať toho, komu by malo byť smutno. *Šive* sa pred rokom nesedelo, pretože čas je akási čudná vec. Vtedy pred rokom mi akosi vôbec nepripadalo, že sa niečo udialo. A teraz po roku, v časovom rozpätí, ktoré sme si, my ľudia, určili a ktoré by mi malo povedať, že sa niečo vážne deje, mám to šťastie, že tu spolu so mnou sedí

sedem statočných ako v obľúbenom filme môjho otca, vrátane vás Bebe, a ako keby sme tu sedeli *šive*. Možno, že je to aj to prostredie, že sme tu tak natesno, stoličky sú trošku pohodlnejšie než by mali byť, odev si neroztrhneme, pretože nikto z nás nie je bohatý a ja mám z toho taký dobrý pocit. A myslím, si, že otec, ktorý dokázal mať, tak ako ja, melodramatické vzťahy k svetu, by možno tiež cítil, že je to veľmi fajn. Nevieť, kto by tu mohol zastupovať Yula Brynnera, snáď Lajos Grendel s hollou hlavou, neviem...

Bebe: Škoda, že nie sme v televízii, teraz by bolo jasné, prečo Lajos Grendel.

Szatmáry: Akosi podvedome som z Lajosa Grendela urobila Yula Brynnera, pretože zastupuje vydavateľa, ktorý mi dnes doobeda sľúbil, že príde. Samozrejme, že mi to sľúbil, lebo som mu povedala, že ak on – László Szigeti nepríde, neprídem ani ja. Takže, ako vždy, ma týmto milým spôsobom oklamal. Ale Lajos z vydavateľstva Kalligram je tu a patrilo by sa zdvorilo, aby on, ktorý zastupuje tých, čo vydali poslednú otcovu knižku esejí Svitá, až keď je celkom tma, hrdinsky začal.

Grendel: Ospravedlňujem sa za pána Szigetiho, lenže on je vydavateľ, riaditeľ vydavateľstva, a ako je známe, na Slovensku to vydavатели nemajú ľahké, teda istá časť vydavateľov. Môžem povedať, že Laco

RADIO RAGTIME

11. 10. 1996

Szigeti bude prítomný aj tak, keď tu budem hovoriť ja, pretože Ďuri Špitzer v posledných rokoch života chodil k nám do Kalligramu veľmi často a mali sme s ním dlhé posedenia.

Szatmáry: Môžem to Lajos trošku zastaviť a opýtať sa? Vy ste maďarský vydavateľ a môj otec Ďuro si vás veľmi obľúbil. Na mňa dole na prízemí vždy zavrčal a u vás vždy skončil. Prečo vás mal tak rád?

Grendel: Tak to neviem ani ja. Táto otázka zaujímala aj mňa, ale nikdy som nemal odvahu sa ho na to opýtať. Veľmi často sme sedeli spolu v kaviarni Lýceum, týždenne tri-štyri razy, teda skoro každý deň, ale túto otázku som mu nikdy nepoložil. Pre mňa to bola úcta, že nás má Ďuri rád. A ešte lepšie bolo, keď sme dokázali sedieť v kaviarni aj dve hodiny a hovoriť o všetličom. Napríklad o starej maďarskej literatúre, teda literatúre 16.–17. storočia. Bol taký vzdelaný, že ja, ktorý som absolvoval maďarčinu-angličtinu na Filozofickej fakulte, som sa niekedy hanbil. On totiž niektoré básne či časti básní básnikov zo 16.–17. storočia, vedel naspamäť po maďarsky. Takže sme mali tému.

Szatmáry: Hovoríš ako môj bratranec Winston v Izraeli. Keď sa prvýkrát dostal do Izraela v roku 1969, skončilo to tak, že tri rodiny – dve mamine a jednu svoju – vodil ako sprievodca po krajine Izrael, rozprával a vykladal im dejiny izraelského štátu a oni boli potom veľmi šťastní, keď prišiel, pretože hovorili, že sa konečne dozvedia niečo, čo sa kde stalo. Keď sme sa tak trošičku vydavateľsky otočili, kúsok

od Lajosa Grendela sedí Martin Milan Šimečka, šéfredaktor vydavateľstva Archa...

Bebe:...ktoré vydalo po revolúcii prvú knihu Juraja Špitзера...

Szatmáry: ...Letná nedela. My sme sa predtým spolu rozprávali, ako to bolo, že otcova kniha – jedna, druhá, potom i ďalšie skončili v Kalligrame. Ako to bolo, keď si sa s ním naťahoval-nenaťahoval o rukopis?

Šimečka: Musím povedať, že Ďuro bol z hľadiska vydavateľa ťažký prípad. Mám taký dojem, že Laco Szigeti je človek, ktorý je oveľa naliehavejší ako ja. Iste mal Ďura rovnako rád, ale to mu neprekážalo, aby ho jednoducho priprel k stene, prosťe daj rukopis a vychmatol mu ho z rúk. Ja som Ďurov rukopis Nechcel som byť Žid, ktorý vyšiel v Kalligrame pred dvomi rokmi a je, mimochodom, naozaj aj ako próza, ale aj ako svedectvo jedna z najlepších vecí, ktoré boli publikované od roku 1989, mal na stole už v roku 1990. Ďuro ho napísal vlastne v sedemdesiatych rokoch, alebo ho mal pripravený dokonca v 69. Potom ho, samozrejme, nemohol vydať. Ja som ten rukopis mal. Vymámil som ho od Ďura s pomocou Almy Münzovej, ďalšej Ďurovej priateľky, aj som ho prečítal a chcel som ho okamžite vydať, ale Ďuro tvrdil, že ešte musí na tom pracovať. A ja som bol taký cvok, že som nenalieval a vrátil som mu rukopis na prepracovanie, keďže si to sám želal. A už som ho jednoducho nezískal, pretože Ďuro stále tvrdil, že na ňom ešte pracuje. Laco Szigeti bol ten, ktorý mal dosť drzosti, že Ďura pritia-

SIVE O ŠPITZEROVI

hol a snáď mu kvôli tomu rukopisu vliezol aj do bytu.

Grendel: Tieto details nepoznám, ale myslím si, že možno u neho išlo o trochu hlbšiu vec. Ďuri bol totiž zástancom multikulturalizmu, teda bol Stredoeurópan. Aj o tom sme veľa rás hovorili. O tomto multikultúrnom prostredí, v ktorom žijeme. Ja som mal taký dojem, že to bolo od neho také symbolické gesto, že dal menšinovému maďarskému vydavateľstvu rukopis, a to dokonca slovenský rukopis, a my sme jednu slovenskú edíciu odštartovali práve týmto rukopisom. Bola v tom skrytá aj istá symbolika, ktorá nadväzovala práve na toto multikultúrne prostredie, v ktorom žijeme.

Bebe: Či to nebolo podobné gesto ako Rudo Sloboda, ktorý bol členom Zväzu maďarských spisovateľov na Slovensku, či to nebolo jednoducho aj vyjadrenie postoja. Nielen to, že pán Szigeti bol naliehavejší vydavateľ ako ty, Martin.

Šimečka: Možno áno.

Szatmáry: Ja viem povedať z vlastnej skúsenosti, že otec si vždy myslel, že Milan Šimečka je na tom veľmi dobre a je v takej pozícii, že mu netreba pomáhať a dokonca si pamätám, ako mi povedal, že semtam ho treba aj zabrzdíť.

Šimečka: To teda brzdl. Ale my sme vydali Letnú nedeľu a môžem povedať, že natoľko som jeho dôveru zase mal, že nám dal rukopis Letnej nedele. Ale je pravda, že mi na tom ďalšom rukopise veľmi záležalo. Mám pocit, že napriek všetkému v tomto konkurencia medzi vy-

davateľmi pôvodnej literatúry neexistuje, pretože sme všetci radi, keď vyjde dobrá vec, nech to je u ktoréhokoľvek vydavateľa. Ale trochu som žiarlil, musím povedať, keď to vyšlo v Kalligrame. Ale ja by som predsa len chcel k tomu rukopisu ešte niečo dodať. Čítal som totiž jeho prvú verziu. Ďuro na tom pracoval po dvadsiatich rokoch znovu, text bol minimálne z jednej tretiny prepísaný a musím povedať, že k lepšiemu. Vlastne do knihy zaviedol celú tú svoju akoby esejistiku, ktorou to naplnil, alebo doplnil celý príbeh. A vlastne to dalo knihe ešte úplne iný rozmer. Lebo keď som mal ten prvý rukopis ešte v deväťdesiatom roku, vtedy sa to volalo Správa, nie Nechcel som byť Žid, bol to pokus o vecný text, o správu o tom, čo sa dialo v štyridsiatych rokoch.

Špitzer a jeho kat

Szatmáry: Áno, on chcel, aby to bolo veľmi stručné, a možno bude zaujímavé pripomenúť skôr, že názov Správa sa ťahal veľmi dlho a tých dvadsať rokov sa to volalo tak. Ak si potom čitatelia prečítajú ďalšiu jeho knihu, dozvedia sa, že keď Alexandra Macha, ministra vnútra Slovenského štátu, pustili z basy, otec sa s ním stretával a vymieňali si historické informácie, skúsenosti. A vtedy Alexander Mach, ktorý ten rukopis čítal, povedal, že „pán kolega (tak sa potom oslovovali, lebo nevedeli, ako majú nazývať jeden druhého), ak vydáte knihu, tak ju budete chcieť predávať a kniha musí mať chytľavý titul.“ A tak ten titul Nechcel som byť Žid vymyslel vlastne bývalý minister vnútra Slovenského štátu, za ktorého sa odohrávalo to, čo je v knihe napísané.

RADIO RAGTIME

11. 10. 1996

Bebe: Doposiaľ naši hostia hovorili o okolnostiach, ale v týchto dňoch vychádza vo vydavateľstve Kalligram ďalšia kniha Juraja Špitzerera a aj ja som bol prekvapený, keď som sa dozvedel, že táto kniha esejí nevychádza na Slovensku po prvý raz, ale že predtým, než vyšla v slovenčine, vydali ju najskôr v maďarčine.

Grendel: Presne tak. Táto knižka vyšla práve dnes. Sú to vybrané eseje Juraja Špitzerera a vychádzajú pod názvom Svitá, až keď je celkom tma. Je to zbierka esejí, ktorú sme už vydali v maďarčine. Ešte raz by som to podčiarkol, že asi nie preto vyšla táto zbierka esejí po maďarsky, že by Ďuri Špitzer bol zlým Slovákom, ale preto, že tu voľačo demonštroval. Tieto eseje hovoria o židovskej problematike. A ja si myslím, že celý stredo európsky etnický problém je obsiahnutý v židovskej problematike a esenciálne obsahuje aj mystifikované etnické problémy, ktoré sú teraz v Európe živé. Myslím si preto, že to bolo aj isté gesto vydať o tejto problematike knihu najprv v maďarčine, teda v preklade a až potom v origináli. Ďurov postoj k tomuto problému nás viedol k tomu, že sme mu venovali celé číslo nášho časopisu – októbrového Kalligramu a že sme to chceli cez tento problém nejakým spôsobom vyjadriť a upozorniť na to, ako hlboko je zakorenený v našom myslení, v našich citoch a ako možno pozeráť s nadhľadom na tieto problémy. Ďuri Špitzer bol jeden z mála intelektuálov, ktorí sa dokázali pozeráť s nadhľadom na strednú Európu a na túto absurdnú, nemožnú situáciu, v ktorej ešte stále sme.

Gál: Chcel by som sa vrátiť k predchádzajúcej knihe, ktorú ste vydali a volá sa Nechcel som byť Žid. Kúpil som si ju len pred dvomi rokmi a nebol som ochotný ju čítať. Prečo by som ja Žid mal čítať knihu niekoho, kto nechcel byť Žid? A prečo by som sa mal vracáť späť k osudom, na ktoré chceme všetci zabudnúť a k príhodám, o ktorých sme verili, že na ne už všetci zabudli a že sa to už nemôže vrátiť. Ja som si tú knihu otvoril preto, lebo ma fascinovalo, keď mi pred pol alebo trištvrte rokom Zuzka povedala, že názov tej knihy navrhol Ďurovi Špitzerovi vlastne Šaňo Mach, človek, ktorý je zodpovedný za osudy Židov na Slovensku – aspoň tak som to počul – teda človek, ktorému Ďuro Špitzer unikol viacmenej len náhodou. A keď som sa dozvedel, že Šaňo Mach sa vždy v nedeľu, predtým ako išiel do kostola na omšu, zastavil u Ďura Špitzerera a spolu si podebatovali, to ma proste fascinovalo. Pripadalo mi to ako niečo, čo ani doteraz neviem pochopiť, ale čo s pokorou prijímam. Proste je to niečo, čo sa musíme od Ďura Špitzerera učiť.

Szatmáry: Môžem tú nedeľu trochu rozšíriť? Bola som svedkom toho, ako sedeli a hovorili si: „No, pán kolega, keby sme sa takto stretli v štyridsiatom štvrtom, kto by stihol vytasíť?“

Bebe: To je možno ten nadhľad, o ktorom hovoril pán Grendel.

Gál: Neviem si predstaviť, že by som bol Ďurom Špitzerom a že by som si v nedeľu pred omšou posedel so Šaňom Machom

SIVE O ŠPITZEROVI

a bavili by sme sa na túto tému. A tak sa pýtam sám seba, aké poučenie si z toho môžem odnieť. A myslím si, že to poučenie je veľmi dôležité a že práve v tejto poslednej knižke, ktorú ste teraz vydali a ešte nie je v predaji, nám Ďuro Špitzer aj poradil, aké poučenie by sme si my mali odnieť z ich osudov, z ich života a zo všetkých týchto stretnutí. Ak dovoľíte, rád by som prečítal pár riadkov z tejto knihy – jednu myšlienku. „Ak sa bude chcieť ktosi poučiť z minulosti bez apriorizmu, môžem mu byť užitočný. Ak nie inak, tak ako negatívny príklad. Aby sa nemuselo opakovať opakované za predpokladu, že účastníci a svedkovia udalostí môžu svojím pohľadom späť vyrovnáť sa s minulosťou, s odvahou hľadať pravdu

a nie ju hlásať.“ To je to, ako som ja v posledných rokoch poznal Ďura Špitza, stále ten nový a nový pokus hľadať pravdu a nie ju hlásať. To je ten odkaz, ktorý by sme si mali zapamätať.

Grendel: Mne sa páči, že Ďuri si sadol s Machom k jednému stolu. Totiž, hovoriť s bývalým katom je pre mňa, ktorý som to prežil, hlboko kresťanské gesto. Je to také trochu zvláštne o tom hovoriť, ale je to to. Je to ten princíp odpustiť, teda ozrejmiť voľačo, ale aj odpustiť. Toto sa mi na Ďurovi veľmi páčilo, že on bol schopný odpustiť. On, čím bol väčší skeptik, a ja som ho mal veľmi rád najmä preto, že bol vždy veľký skeptik, bol schopný aj takéhoto gesta.

RADIO RAGTIME

11. 10. 1996

Vilikovský: Nechcem tomu protirečiť, ani si nemyslím, že by som mal právo protirečiť, len na druhej strane vidím v tomto postoji aj vyjadrenie istej nádeje, že sa rozprával už s iným katom, teda s trochu iným človekom, ako bol ten kat. A takej nádeje, nechcem povedať, že presvedčenia, sme schopní. Sme schopní urobiť tak zo skúseností isté závery a poučiť sa. To priznával aj tomu Machovi, že je to iný človek ako ten minister vnútra v prvej polovici štyridsiatych rokov. Že ten čas, ktorý uplynul a bol čímisi naplnený, on vníma s nádejou, že ľudia sa môžu zmeniť.

Szatmáry: Skôr, než sa posunieme ďalej k Milanovi Šimečkovi, nesmieme zabudnúť, že Mach bol jeden z mála, ktorý si odsedel svoj vymeraný trest.

Šimečka: K tomu treba poznamenať, že síce si ho odsedel, ale mal dostať povraz. Ak hovoríme o zodpovednosti za osudy Židov v 2. svetovej vojne na Slovensku, tak Mach bol v tom zmysle ten najzodpovednejší. Minimálne jeho trest mal byť rovnaký ako Tisov. Ale musím povedať, že ja som s tým mal vždy problém, keď som o tom s Ďurom hovoril. Ja to nevidím ani tak ako Lajos, že by to bolo nejaké odpúšťanie, ani to pravdupovediac nevidím tak ako Egon, ani to neobdivujem, aby som bol presný. Ja si myslím, že je to fascinujúce samo osebe, keď sa obeť rozpráva s katom, aj keď o 20 rokov neskôr. Je to zaiste literárny útvar sám osebe. Pokiaľ viem, Ďuro to v literatúre veľmi nepoužil.

Szatmáry: Nie.

Šimečka: Myslím si, že ten dôvod bol niekde inde. A nie som si úplne istý, či mám pravdu. Po prvé, Ďuro skúmal, prečo prežil práve on. To bol jeden jeho absolútny existenciálny problém. Veď je to vo všetkých jeho textoch. Prečo práve on. Stovky jeho priateľov zahynuli v Povstaní alebo v koncentrácii, on prežil. Jeho bytostný existenciálny problém bol, prečo práve on a čo s tým prežitím má robiť, aký zmysel má to prežitie. Predpokladám, že zmysel toho prežitia videl Ďuro v podaní svedectva. O tom tiež neraz píše. Ale je tu ešte iný motív, ktorý za tým cítim. Ďuro mal tiež svoj problém. Po vojne, po štyridsiatom piatom sa stal komunistom.

Szatmáry: Nie, stal sa ním v tridsiatom deviatom...

Šimečka: Áno, stal sa ním skôr, samozrejme. Ja viem. Ale vtedy vstúpil do aparátu a Ďuro mal so svojou vlastnou minulosťou veľký problém. Myslím si, že s Machom do značnej miery konfrontoval aj svoj vlastný problém. Aj Mach bol zodpovedný za zločiny. Isteže, rádovo je to rozdiel, samozrejme. Ale Ďuro pociťoval svoj vlastný problém za päťdesiate roky veľmi intenzívne ako existenciálny problém. S Machom sa v tomto mohli stretávať ako ľudia, ktorí minimálne transcendentálne boli na istej úrovni spoločenskej skúsenosti zodpovednosti za dva režimy. Ďuro skúmal zodpovednosť. Od Macha sa možno pokúšal dozvedieť, aká je zodpovednosť nie intelektuála, ale človeka, ktorý bol nacist. To je niečo naozaj iné, než bol Ďuro. V každom prípade. Ale nemyslím si, že to

SIVE O ŠPITZEROVI

bola iba intelektuálna zvedavosť, čo tam bolo. Proste, bol to existenciálny problém, ktorý sa Ďuro pokúšal neustále riešiť vo všetkých svojich textoch a v celom svojom živote. Musím povedať, že si to – rovnako ako Egon – neviem predstaviť. Ja by som so svojím katom jednoducho nikdy nechcel komunikovať, pretože pochybujem o tom, že by som sa od neho mal niečo naučiť, pokiaľ by som bol iba obeťou. Ale Ďuro v tomto nebol iba čisto obeťou. To treba povedať. Ďuro to totiž o sebe vedel.

Gál: Ja si nemyslím, že stretnutie Špitzer-Mach bolo stretnutie kata s obeťou, alebo obeť s katom. To bolo niečo iné. To bolo stretnutie trápiteľa s trápeným. To nebol kat, ktorý vykonáva remeslo bezmyšlienkovite. To bolo stretnutie dvoch životných postojov, dvoch, ani neviem, ako by som to definoval. Ale teraz nejde o to psychologicky to nejako zdôvodniť, alebo nájsť nejaký argument, prečo toto stretnutie áno, a prečo nie. O to teraz nejde. Ja sa nedokážem vžiť do Ďurovej kože. Mne ide o to, aké poslanstvo nesú takéto stretnutia pre nás. Podľa mňa, pokiaľ sa nedokážeme vyrovnáť s takýmito stretnutiami, nedokážeme sa vyrovnáť s vlastnou históriou. Týmito stretnutiami je konštituovaná história tejto spoločnosti, ako dokážeme tieto stretnutia spracovať, čo si z nich dokážeme zobrať. Čo Mach cítil k Židom a či to bolo len niečo, čo vyplývalo z jeho funkcie. Alebo či cítil k Židom takú istú averziu, ako...

Szatmárý: Pokiaľ si spomínam, tak nič. A to je to najstrašnejšie.

Gál: Takže to bol cynický vykonávateľ.

Vilikovský: Bol to slovenský Eichmann.

Gál: Eichmann mal ten pocit, že slúži nejakej veci.

Vilikovský: Však aj Mach mal ten pocit. Slúžil slovenskému národu.

Gál: Každopádne si myslím, že toto je tá téma, ktorá nám zostala ako otáznik, a toto je tá téma, s ktorou by sme sa mali vyrovnáť. Toto je tá téma, ktorá určila slovenské dejiny! Nie je jediná, ale je to jedna z tém, ktorá určila slovenské dejiny.

Abrahám: Myslím si, že odpoveď na tento problém nám Ďuri dáva. Nevedel som si sprvoti vysvetliť ten paradox, že sa Ďuro stretával so Šaňom Machom. Ani potom, čo som ho občas stretol a rozprával sa s ním o antisemitizme. Keď sme sa rozprávali o Kantovi a iných veľkých mysliteľoch, napr. Lutherovi, bol vo svojom postoji absolútne kategorický. Ako im nevedel odpustiť, čo len náznak antisemitizmu. Nedokázal si vážiť a ospravedlniť ani takú osobnosť, akou bol I. Kant, keďže tento človek napísal pár poznámok proti Židom. A teraz tu zrazu debatujeme o tom, ako je to možné, že sa stretával so Šaňom Machom. A odpoveď, ktorú si myslím, že môžeme u Ďura nájsť, je práve to, o čom často rozprával o Aureliovi, že čas je ako rieka, nestúpa k výšinám, ale stále sa plaví, niekedy nás strhne a že naša civilizácia je nepoučiteľná a tá rieka času nás bude donekonečna strhávať do hrôz. Aj preto Ďuro neveril, že dobou či časom sa vzťah medzi ľuďmi zlepší. V tom bol veľký skeptik. Jeho vzťah alebo postavenie voči Machovi boli skôr v tom, že

RADIO RAGTIME

11. 10. 1996

chcel zistiť, čo je to tá rieka, ktorá strháva, ničí a ťahá nás stále dolu. Myslím si, že to bolo v tej skepse, ktorú našiel hlavne ku koncu života, keď reflektoval vlastný život a aj o tom, ako reflektoval sám seba, ako sa videl v päťdesiatych rokoch, o čom rozprával Milan. Tú Ďurovu skepsu ku koncu života vidím ako jeho neriešiteľný problém, s ktorým odchádzal, a bolo mu ľúto, že tu ostávajú ľudia, ktorých miloval, ktorých mal rád, a ktorí nemajú jeho, a preto si musia to utrpenie prejsť sami.

Musiš zostúpiť na jej dno

M. M. Šimečka: Ďuro vždy miloval svojho kamaráta Leopolda Laholu. To je iný príbeh. Lahola má v jednej svojej poviedke motto Cesare Paveseho, ktoré často opakoval: „Ak chceš poznať priepasť, musíš zostúpiť na jej dno.“ Podľa mňa Ďuro toto vnímal aj takto.

Ivan Štrpk: Čo to všetko mohla byť tá priepasť? V tejto chvíli mi tu chýba práve Špitzerova replika. Čo je to ten mo-

SIVE O ŠPITZEROVI

tív priepasti, do ktorej treba zostúpiť? Z dlhých rozhovorov, aj z toho, čo som s ním prežil, aj si prečítal, mám pocit, že Ďuro Špitzer potreboval niečo viac ako sa len nejakú osobne vyrovnáť so svojimi postojmi z minulosti. Že potreboval pochopiť čosi, o čom sa presvedčil, že neexistuje v nejakej podobe nejakej histórie, ako niečo, čo je nad nami a čo obsahuje akúsi skúsenosť, ktorá existuje akosi mimo nás. On bol človek, ktorý žil vždy aktívne, dokonca to bol vždy politický človek a prežil veľký kus najnovších dejín posledných desaťročí veľmi intenzívne a nikdy nie ako pasívny človek. S odstupom času si zrejme stále viac potreboval ujasniť presne to, do akej miery je prenosná nejaká historická skúsenosť z toho, čoho aj on bol aktérom a mnohí jeho súper, nepriatelia i priatelia. A preto mám pocit, že hľadal spôsob, ako sa toho dopátrať, v osobnej situovanosti týchto situácií. On neveril, a ty si to, Samo, tu podčiarkol, rovnako ako ani ja, že nejaká historická skúsenosť sa dá odovzdávať mimo jednotlivých konkrétnych ľudí, ktorí vlastne tú jednotlivú historickú skúsenosť sami vytvárajú. Toto stieranie skúseností, tieto mentálne stierače, ktoré tu celé desaťročia pracujú v slovenskej, aj stredoeurópskej histórii, ho zrejme veľmi trápili. Aj jeho postoje, ktoré keby sme len tak mechanicky zoradili vedľa seba, videli by sme, že ako človek bol vlastne od začiatku Stredoeurópan a intelektuál. Bol Žid, ktorý, ako on sám vysvetľuje, nechcel byť Žid a vysvetľuje to, prečo. Ale ktorý, ako viem od neho, rovnako parafrázoval: Ja som nechcel byť ani komunista. A to nemalo byť lacné ospravedlnenie za to, že on bol v päťdesiatych rokoch tak isto radikálny budovateľ nového sveta, pretože chcel ako protiváhu fašizmu nastoliť niečo, čo bude dobré a spravodlivé a on bude

konečne žiť vo svete... Chcem dopovedať, že vlastne tento jeho záujem o to vydolávať naozaj nejaký nerv z tej historickej skúsenosti, ktorý je prenosný cez konkrétnych ľudí, ho viedol k tomu, že sa posadil zoči-voči aj tomu Šaňovi Machovi. A bola to podľa mňa aj intelektuálna zvedavosť, aj existenciálna potreba. Vyslovene bytostne sa potreboval stretnúť, nie aby sa týral, ale s odstupom desaťročí, aby sa snažil zistiť, kto vlastne – lebo to robili konkrétni ľudia – čo to bol za človeka a aké je jeho ľudské pozadie, alebo aké je jeho to, čo v sebe nesie, tie ľudské segmenty tohto človeka. Čo to bol za človeka, ktorý jeho a mnoho iných ľudí dokázal poslať na smrť a ktorý ho vlastne mohol tak isto aj zabiť. A to sa dostávame zoči-voči tomu, s čím sa musíme konfrontovať ako s našou historickou skúsenosťou. A to je to, čo tu strašne chýba, to je to, čo Špitzer veľmi citlivo zosobňoval možno aj preto, že bol Stredoeurópan, že žil v stredoeurópskej kultúre spontánne a samozrejme a možno aj preto, že od začiatku ako intelektuál nepohrdal básnikmi a že poznal aj tých starých maďarských básnikov. Mal tú osobnú citlivosť.

Szatmáry: Možno to bude znieť ako veľké psychologizovanie, ale ja si ako decko až do dospelosti a aj potom pamätám a viem, že jeden z hlavných problémov bol pocit viny, s ktorým žili všetci tí, ktorí prežili holokaust. Ten pocit viny, ktorý mal otec, bol strašný. Viem, že vždy hľadal, čo to je, čo to spôsobilo, čo to riadilo, že on sa dostal do situácie, keď až do konca svojho života stál s pocitom viny voči svojim rodičom a voči tým všetkým, ktorých z tábora Nováky vyvážali a odchádzali v transportoch do Osvienčimu. Ako to, prečo on žije, aký to má zmysel – to je téma, ktorá sa obja-

RADIO RAGTIME

11. 10. 1996

vuje u všetkých židovských autorov. Nechcem to teda zužovať len na židovských autorov, ale niekedy som mala dojem, že toto bolo to hľadisko, ktoré veľakrát riadilo to, čo chcel a čo robil.

Bebe: Niekoľkokrát tu už padla veta, myslím, že vy pán Gál ste ju povedali, že pán Špitzer bol nie hlásateľom, ale hľadačom pravdy, a práve o ňom ako o hľadačovi pravdy, mysliteľovi a filozofovi by ste mohli porozprávať vy dvaja so Samkom. Vy ste takpovediac od fachu.

Gál: Špitzera poznám 35 rokov, ale dalo by sa povedať, že som sa s ním zblížil pred tromi-štyrmi rokmi, keď sme sedávali v Lýceu, kde bola zrejme jeho pracovňa a kde ma fascinoval tým, ako dokázal čítať Bibliu, ako dokázal čítať postmoderných filozofov, ako to dokázal dať dohromady a ako dokázal z tohto čítania odvodiť akési politické dôsledky, čosi pre praktický život a praktickú filozofiu. Pritom si myslím, že on nemal rád postmodernú filozofiu, nemal rád postmoderné myslenie, nemal rád hlásanie konca dejín, nemal rád relativizmus. Ďuro často citoval Fukujamu, jeho myšlienku o konci dejín a citoval to s dosť veľkým odporom. Hovoril, že nie dejiny sú na konci, na konci je naša fantázia, naša imaginácia, už nedokážeme vymýšľať nejaké nové vízie budúcnosti, utópie a je otázka, či vôbec má zmysel vymýšľať nejaké nové utópie. Podľa mňa symptomatickým názvom jednej jeho eseje z tejto poslednej knihy, akejsi kľúčovej eseje, je *Skepsa a nádej*. Skepsa vzhľadom k tomu, že už nedokážeme nič nové

vymyslieť a nádej, že možno po nás príde niekto, kto sa poučí z nášho osudu a kto dokáže niečo vymyslieť. A ja si myslím, že tá nádej je aj v tých rozhovoroch medzi Špitzerom a Seinbachom, že tá nádej je v tom, že dokážeme tento druh dialógu spracovať a že dokážeme z neho niečo pre seba vyťažiť. V tom zmysle ja chápem Špitzera ako filozofa.

Abrahám: Ak ste spomenuli, že Ďuro nebol hlásateľ, ale hľadač pravdy, tak ja ho vidím ako sokratovskú postavu v 20. storočí, a to je strašne nevďačná situácia. Totiž, 20. storočie alebo moderný vek je tým, čím je, keď sa niečo zaznamená, zapíše na papier, do knihy. A keď poviem, že Ďuro bol sokratovská postava, aj on potreboval to, čo veľikáni našich dejín, či to bol Sokrates, Ježiš alebo Budha, ktorí nič nenapísali. Oni potrebovali okolo seba ľudí, žiakov, s ktorými viedli dialóg, a títo žiaci, debatéri to zaznamenávali. Žiaci provokujú mysliteľov a Ďurova nevďačná situácia spočívala v tom, že si nenašiel človeka alebo ľudí, prostredie, kde by mohol viesť dialóg, ktorý by iní zaznamenávali. A tým nechcem nikoho znevažovať – určite viedol rovnocenný dialóg, ale tí, s ktorými ho viedol, si zapisovali vlastné myšlienky. Ja vidím Ďura cez jeho písanie. Keď som sa po prvý raz vrátil z Kanady a čítal som niektoré jeho myšlienky, strašne ma iritoval spôsob jeho písania. Odstavec s geniálnou myšlienkou a podľa západných akademických floskulí by ju mal dotiahnuť do konca. Ale nie, on išiel k ďalšej nesúvisiacej a možno ešte k väčšej myšlienke v ďalšom odstavci, atď. Preska-

SIVE O ŠPITZEROVI

koval, skrátka nedotiahol svoje myšlienky do konca. A to je priestor pre dialóg, kde by potreboval ľudí, ktorí by si to s ním vydebatovali a dotiahli do konca v dialógu. Ďuro teda vlastne viedol určitý monológ, nemal príležitosť na dialóg.

Szatmáry: Samko, ja som to nazvala monodialog a on s tým vrelo súhlasil.

Abrahám: Asi. Lebo je to vlastne tragédia. Určite, keby mal takú možnosť debatovať so svojimi žiakmi, určite by nepísal. Napriek tomu sme mu vďační za to, čo nám zanechal, čo napísal. To je tá ťažoba moderného veku – zanechá len čo je napísané. Keď som sa pred tromi rokmi rozprával v Prahe so slávnym filozofom Ernstom Gellnerom, vravel som mu, že musí prísť do Bratislavy, aby sa stretol s jedným veľkým človekom, s ktorým by si mal čo povedať, pretože obaja to boli geniálni ľudia. Stačilo by ich len počúvať, zaznamenať to a to by bol zázrak. Takúto príležitosť Ďuro nenašiel a trpel tým. Ja by som ho nenažval filozofom, lebo filozof je systematický, systematicky porovnáva a skúma iných filozofov. Ja som videl Ďura ako mysliteľa, básnika, z ktorého sa rinuli myšlienky, otázky, ktoré čakali na odpoveď.

Neviem si napríklad predstaviť, ako by viedol siahodlhé debaty s takými ľuďmi, ktorých si ako filozofov osobne veľmi vážim, povedzme s Mirom Marcellim alebo s Františkom Novosádom. Nebola by to asi trápna diskusia, ale ak by išlo o filozofiu, možno by si nemali až toľko čo povedať. Ďuro sa oveľa radšej zhováral s hocikým, či to bol človek, ktorého stretol na ulici, či to bol vekslák alebo básnik, či hocikto, kto mu prišiel do cesty a veľmi šťavnato im dával ten dar, ktorý mal – dar reči. A práve

v tom vidím obrovskú dôležitosť toho, aby ľudia, ktorí ho poznali, zaznamenali, alebo zreflektovali toho človeka. Je dôležité, že si prečítame jeho veci, ale skôr by bolo treba len sa odraziť od jeho myšlienok.

Štrpka: Myslím si, že on vlastne žil celý svoj osud, aj svoj zápas, alebo čo. Svoj svár s dejinami prežil v monologickej spoločnosti, v spoločnosti, kde bol monológ a iný monológ, a monológy sa zrážali. A nepriatelia predsa nevedú dialóg, nepriatelia sa zrážajú. On vlastne celý život žil v spoločnosti a v spoločenstve, v ktorom prevažoval tento monologický prístup. To, že sa pokúšal o nejaký dialóg, myslím, že je ohromná vec. A práve tu by sme mali chytiť tú nitku na konci, aj keď zostala vonku len trošku, a pokúsiť sa brať to ako čosi, čo nám chcel povedať.

Skepsa a nádej

Grendel: Ja by som sa ešte na chvíľku vrátil k názvu Ďurovej knihy, ktorá teraz vyšla po slovensky, predtým po maďarsky. Musím povedať, že jej maďarský názov je iný ako slovenský. Slovenský názov je krajší a metaforickejší... Maďarský názov je veľmi strohý, ale ja si myslím, že veľmi presný *Kétség és remény* – Skepsa a nádej. Keď som si prečítal tú knihu, mal som dojem, že sa v nej kladie veľký dôraz na skepsu a čo sa týka nádeje, tak to je už problematickejšie. Totiž ja som mal z tej knihy taký dojem, že tu vlastne vypovedá človek, hovoriaci z pozície, keď už nemá žiadnu nádej. Ako môžem žiť, keď nemám nádej, keď viem, že všetky skúsenosti, ktoré v tých esejach opisujem, nemôžem odovzdať. Že ich nie je možné odovzdať

RADIO RAGTIME

11. 10. 1996

generácii, ktorá príde po mne, a ďalšej a ďalšej, lebo tu sú také bariéry. Proste neexistuje v dejinách taký proces, že moja skúsenosť a to, čo som z tejto skúsenosti získal, je prenosná. Takže, ako je možné, keď som si toho už vedomý, ako je možné takto žiť a akú nádej cez vlastné životné skúsenosti môžem odovzdať svojim deťom alebo vnukom. A v tom bol, myslím si, Ďuro veľmi, veľmi, veľmi skeptický.

Gál: Ja rozumiem titulu tej maďarskej knihy, aj titulu jednej z kľúčových Ďurových esejí, ktorá sa volá *Skepsa a nádej*. Skepsa je v tom, že skutočne tu – v tom našom živote – rozhodujú ľudia, ktorí dokážu presvedčiť, a tá nádej je v tom, že príde človek, ktorý nás naozaj dokáže presvedčiť o niečom dobrom. Ja si neviem predstaviť nádej inak ako niečo, čo človek nedokáže presne sformulovať, ale pritom dúfa, že to niekto dokáže sformulovať a presvedčiť o tom aj iných. Neexistuje iný spôsob.

Grendel: Egon, nie je možné, že práve Ďuri prišiel na to, že tie utópie a idey zlyhali? Teda aj komunizmus. On na to prišiel a možno aj na to, že nám strašne chýba, že nemáme takúto utópie. Ale možno, že by bolo horšie, keby sme nejaké nové utópie zase mali.

Gál: Ja s tým súhlasím, nepotrebuje mať nové utópie. Nie sme spokojní s tým, ako sa to všetko vyvíja a túžime po niečom lepšom. Stále dúfame, že to niečo lepšie je sformulovateľné a že je možné ľudí pre to získať.

Homo politicus

Vilikovský: Tu by som rád vložil zaujímavú literárno-historickú vsuvku. Tu kdesi bol zrejme aj istý svár medzi Dominikom Tatarkom a Jurajom Špitzerom, kde Dominik Tatarka akosi cítil, že ho Juraj Špitzer očaril nejakou myšlienkou, alebo že on bol tým prenosovým kanálom, ktorý na neho zapôsobil, a potom neskôr – v *Démonovi súhlasu* sa s tým nejakým spôsobom vyrovnával. Myslím si, že mali spolu ambivalentný vzťah, pokiaľ som to vedel zvonka a zboku posúdiť. Pritom si myslím, že – pri všetkej úcte k Dominikovi Tatarkovi – bol dospelý človek. Čiže vina je toho, kto sa dá očariť povedzme tým potkaniarom. Keby to bolo 14- či 15-ročné dieťa, tak samozrejme nie je rovnocenným partnerom. Ale pokiaľ ide o dospelého človeka...

Šimečka: Potkaniarom myslíš toho fandíka Krysača?

Vilikovský: Áno.

Šimečka: Ďakujem pekne za taký preklad. Ja viem, že iný asi nejestvuje, ale potkaniar je hnusné slovo. Krysač nejak sedí. Dobre, hovorme teraz o Ďurovi ako o homo politicus, dobre? Pretože Ďuro bol homo politicus. A my, Zuza, o tom niečo vieme. Nakoniec, aj môj otec bol homo politicus. Mali istým spôsobom podobné osudy. Ale aj Dominik Tatarka bol v tomto zmysle homo politicus. Problém je možno v tom, že poslucháči tohto rádia možno nemajú tú istú vekovú kategóriu ako skupina, ktorá tu sedí. A tak sa

SIVE O ŠPITZEROVI

len stručne pokúsím – Zuzi, oprav ma, ak urobím nejakú chybu. Ďuro sa ako mladý Žid ocitol v koncentračnom tábore. Pochopiteľne sa hneď v tom čase stal anti-fašistom a zároveň komunistom, pretože antifašizmus a komunizmus sa v tom čase do značnej miery zlievali. Po roku 1945 sa stal komunistom nielen presvedčením, ale aj funkciou. V päťdesiatych rokoch bol potom komunistom, ktorý chcel budovať utopický, lepší svet, z ktorého evidentne lepší svet nevznikol. O tom akosi už dnes niečo ešte stále vieme.

Szatmáry: Hovoríme teraz v pluráli, hovoríme o našich otcoch.

Šimečka: Hovoríme o našich otcoch, zároveň, samozrejme, aj o Dominikovi Tatarkovi, keď nato príde. Hovoríme o generáciách. V šesťdesiatych rokoch – možno už koncom päťdesiatych rokov – Ďuro potom veľmi rýchlo pochopil, že tá utópia je vlastne zlovestná. Patril k tomu reformnému krídlu komunistov, ktorí sa pokúšali zmeniť svet nie na utópiu, ale na reálnu a znesiteľnú skutočnosť. V sedemdesiatych rokoch po okupácii Sovietskej armády ho za to pravdaže vyhodili z Literárneho ústavu, zo zamestnania, atď. Bol na dôchodku.

Ďuro žil 20 rokov v súkromí, na to netreba zabúdať. Podľa mňa väčšina jeho prác, ktoré sú dnes publikované, aj filozofických, bola napísaná v tom období. V období rozjímania, alebo povedal by som uvažovania o svojom živote. V tom sa zase podobá celej svojej generácii. Zaujímavé na tom je, že po roku 1989 zase nastal v tejto generácii zvláštny jav, a Ďuro bol toho istým spôsobom reprezentant, že napriek akejsi nádeji v roku '89 zostala u neho trvale a neustále prítomná skepsa. Viem o niekoľkých prípadoch, keď napriek naliehaniu mnohých odmietol nielen funkcie, ale aj angažovanosť nejakým spôsobom za demokraciu povedzme, ak to poviem veľmi stručne. Odmietol byť šéfredaktorom *Kultúrneho života*, hoci sme ho prosili na kolenách. Ivan Štrpka o tom možno niečo vie. Odmietol sa angažovať svojím menom a autoritou vo verejných sporoch.

Szatmáry: Spomínaš si, ako nám v deväťdesiatom roku hovoril,

RADIO RAGTIME

11. 10. 1996

deti, príde na vás pomsta, rátajte s tým.

Šimečka: Áno, samozrejme, pretože Ďuro poznal históriu revolúcií. Veľmi dobre vedel, že padne na hlavy tých, ktorí tú revolúciu robili. Ale ja som, musím povedať, vtedy Ďurovi vyčítal, že neberie na seba to riziko. Mám pocit, že u Ďura bola tá skepsa už taká hlboká, že napriek tomu, že u neho trvala aj nádej, nebol ochotný vložiť sám seba váhou svojej autority do toho procesu v roku '89, možno aj z iných dôvodov, o ktorých by sa dalo hovoriť.

Bebe: O Jurajovi Špitzerovi tu už bola reč ako o človeku v politickom diania a možno to by mohla byť téma najbližšieho vstupu. Nielen Juraj Špitzer a moc, koľkokrát sa s ňou stretol a koľkokrát o ňu prišiel.

Abrahám: Keď som v osemdesiatych rokoch v knižnici torontskej univerzity čítal diela disidentov, čítal som knihy Milana Šimečku st., často som hľadal niečo od Ďura. Až potom som sa dozvedel, že to naozaj bolo tak, že sa utiahol do súkromia. Tak ako veľa ľudí podobného rangu, z ktorých dokonca niektorí podpísali Chartu a stiahli sa. Prečo sa nevyjadroval, prečo nenašiel v sebe, neviem či odvahu alebo vôľu, skrátka potrebu niečo povedať? Spomínali ste, že u neho bola určitá iskierka nádeje, mne sa však zdá, že ju kdesi stratil a omnoho dávnejšie, než sa môže na prvý pohľad zdať. Tá nádej, ktorú v nás vzbudzoval, to bola tá veľká osobnosť, ten rozprávač, ten krásny človek. Ale vo vnútri bol skeptikom omnoho dlhšie. Keď tvojho otca Milana Šimečku po roku 1989 oslo-

čili, ako mohol byť v rokoch normalizácie taký optimistický, tak povedal, že „ja som nebol optimista, ja som vás chcel podržať, aby ste neupadli do úplnej depresie“. Myslím si, že tá skepsa u Ďura pretrvávala veľmi dlho, po roku '89 určite. Pamätám sa v rozhovoroch, keď mi vravel, že „Samko, povedz tej mojej dcére nech odíde, lebo ja viem, že toto tu nedopadne dobre a bojím sa toho“. A pritom, keď prišiel niekto tretí, opäť sršal optimizmom, rozprával. Možno vy tú nádej chápete ináč, ale ja tú skepsu vidím ako veľmi hlbokú. Reflektoval sám seba, prežijúc 2. svetovú vojnu a seba v politike a toho sa bál. Skutočnosť, že nezobral vedúci post v *Kultúrnom živote*, bola určite vo veľkej miere zapríčinená tým, že vedel, že mu to hocikedy môžu vyčítať, hocikedy mu šplechnú do tváre to, čo robil v päťdesiatych rokoch. A to sa nedalo odčiniť.

Gál: Na toto by som rád nadviazal. Myslím si, že tá skepsa nebola v tom, že nová situácia nemá nejaké nové riešenia a že sa budú opakovať staré „prúšvihy“. Podľa mňa jeho skepsa spočívala v tom, že nemáme žiadne nové nápady, žiadne nové idey, bolo treba, aby prišli noví ľudia. A prečo nevstúpil po roku '89 do politiky, je presne to, čo si povedal nakoniec. Je to to, že my už nemôžeme, lebo sme zataženi minulosťou. My už nemôžeme. Treba, aby prišli noví ľudia. Treba, aby prišli noví, čistí ľudia.

Bebe: Veď aj prišli noví, ale špinaví ľudia...

SIVE O ŠPITZEROVI

Gál: Iste, ale nádej nebola v tom, že prídu práve tí, ktorí prišli.

Šimečka: Egon, ak dovoľíš, napriek tomu, že to vyzerá ako porazenectvo, ktoré Ďuro tak nejako vnímal, jeho veľkosť bola v tom, že na rozdiel od mnohých iných si uvedomoval ťažobu svojej vlastnej minulosti. Je to táto schopnosť sebareflexie, ktorú dnes – ako to vidíme v politike na Slovensku veľmi zreteľne – stovky iných jednoducho nemajú. V tom bol Ďuro veľký. A práve preto som strašne chcel, aby Ďuro vystúpil svojou autoritou, aby povedal niečo za seba. Lenže to bol práve ten paradox. On to nemohol urobiť, pretože si bol dobre vedomý svojich vlastných tráum, ktoré natoľko hlboko reflektoval – na rozdiel od mnohých iných –, že jednoducho nemohol. To je tá tragédia, že tí najlepší ľudia, ktorí sú schopní sami nad sebou premýšľať, sú filozofmi alebo sa filozofmi stali a mohli by aj tejto spoločnosti niečo povedať, to neurobia proste preto, lebo si príliš dobre uvedomujú svoju vlastnú traumy. Na rozdiel od hlupákov, ktorí túto traumy nemajú, pretože hlupák traumy nemá.

Gál: Ale to nie je celkom tak. Veď mladí ľudia, napríklad moji študenti, nie sú hlupáci a nemajú traumy...

Šimečka: No, tak dobre, nestihli ju mať alebo si ju nevytvorili...

Gál: To je to, ako ja chápem Špitzerovu nádej. Že prídu mladí ľudia, ktorí nie sú zatažení, nemajú svoje traumy.

Grendel: Nepleťme si nádej s nejakým slepým optimizmom. Totiž Ďurovi takýto slepý optimizmus úplne chýbal. To by

som rád povedal k tomu, že on veľmi dobre vedel ako skúsený človek, ktorý prežil prvú republiku, holokaust, komunizmus, potom rok '68, potom konsolidáciu a potom toto...

Szatmáry: Ako nazývaš to, čo je teraz? Nemáš slov?

Grendel: Nemám na to ešte pomenovanie. Zatiaľ. Ďuri to všetko prežil a myslím si, že nádej u neho znamenala odpor proti tomu, čo nepovažuje za dobré, čo považuje za zlé. Takže, keď vystúpim proti tomu, o čom viem, že je zlé, tak v tom odpore je nádej.

Szatmáry: Ivan Štrpka, posledný šéfdaktor *Kultúrneho života*.

Štrpka: Vstanú noví bojovníci. Ale tak isto ako Ďuro Špitzer nečakal zasa len tak celkom, že vstanú a prídu a oni vstali a prišli, ale trochu smrdia, alebo až veľmi... Povedal by som to, čo tu nastolil Milan, pokiaľ ide o jeho aktivitu po roku '89. Pri všetkej skepse a obave o to, že zárodky demokracie tu môžu byť veľmi rýchlo podupané, vedel, že treba vytvárať nejaké médiá, nejaký priestor, a preto úplne vehementne, povedal by som až s mladíckou energiou a s takou akousi vášňou svojej mladosti, sa usiloval o znovuvytvorenie *Kultúrneho života*, stál v pozadí a robil všetko pre to, aby to fungovalo. Ale stál v pozadí, to je pravda. Pretože, ako sám hovoril, vyvolil si už definitívne parketu človeka, ktorý zotráva v istej intelektuálnej opozícii, a nie v opozícii, ktorá je formulovaná v rámci politických strán a v rámci takého politického boja politických skupín. Išlo o akúsi kultúrnu opozíciu

RADIO RAGTIME

11. 10. 1996

ciu, ktorá mala vytvoriť priestor pre kultivovanie toho priestoru – aj politického. Proste pre priestor nezahľtený výparmi a splodinami rozkladného procesu, ktorý začal v roku '89, lebo až vtedy vlastne začalo naplno kvasiť to, čo sa tu založilo na tom humuse – na tom hnoji, a teraz vlastne na tom hnoji všetko stojí. Špitzer bol veľmi skeptický voči tomu, pretože dobre poznal, z akých slojov je veľmi pekne naukladaná slovenská spoločnosť. Veľmi dobre vedel, čo to tam je za svinstvo.

Grendel: Ivan, môžem ti povedať, že on vedel, aký je človek. On presne poznal ľudský charakter, slabosti človeka, a preto bol skeptický.

Štrpka: Ale bol skeptický predovšetkým voči výkonnej, voči politickej moci, ktorá tu vzíde z toho humusu. Myslím si, že nešlo o to, že nechcel, že sa odmietal akosi zaujímať o svet. Práve naopak. Zaujímal sa oň veľmi, ale jedna vec bola u neho rozhodujúca. Keďže vo svojej mladosti takpo-

SIVE O ŠPITZEROVI

vediac nielenže spoluvytváral istú ideu, aj dokonca politickú moc, povedzme, že vo svojej mladosti sa dokonca vyspal s mocou, už netúžil a mal z toho veľké trauma. Myslím si, že z toho neochorel, ale mal z toho veľké trauma a nechcel znovu vstúpiť do tohto salónu. Druhá vec je, prečo rezignoval na svoje osobné politické aktivity až do takej miery, že chcel zostať na tomto piesku...

Básnik a ženy

Szatmáry: Mne bolo strašne ľúto, ako sme sa tu tak zhovárali a ako som to počúvala, ako keby ten môj foter Ďuro bol veľmi vážny mysliteľ a bojovník s mocou, homo politicus a ja neviem čo všetko sa

ešte od toho odvíja. Ale napriek tomu, že ma niekoľkokrát vyhodil z domu, počnúc tým, keď som bola pubertáčka a potom sa to ešte niekoľkokrát opakovalo, a musím povedať, že to bolo kvôli zásadným veciam, kvôli svetonázoru, ja som si na ňom neprestala vážiť jednu vec, a teraz budem hovoriť ako sama žena medzi siedmimi statočnými. Ten môj foter Ďuro mal jednu úžasnú vlastnosť a bolo to čosi podobné Dominikovi Tatarkovi. Prečo sa oni semtam neznášali a mali také picassovské obdobia, že sa milovali, objímali, potom sa hádali, nenávideli. Ale čo je spoločný menovateľ Ďura Špitзера a Dominika Tatarku? To mi tu prítomní siedmi statoční nemôžu povedať, pretože nie sú ženou. Pretože oni mali jednu úžasnú vlastnosť spoločnú s Dominikom...

RADIO RAGTIME

11. 10. 1996

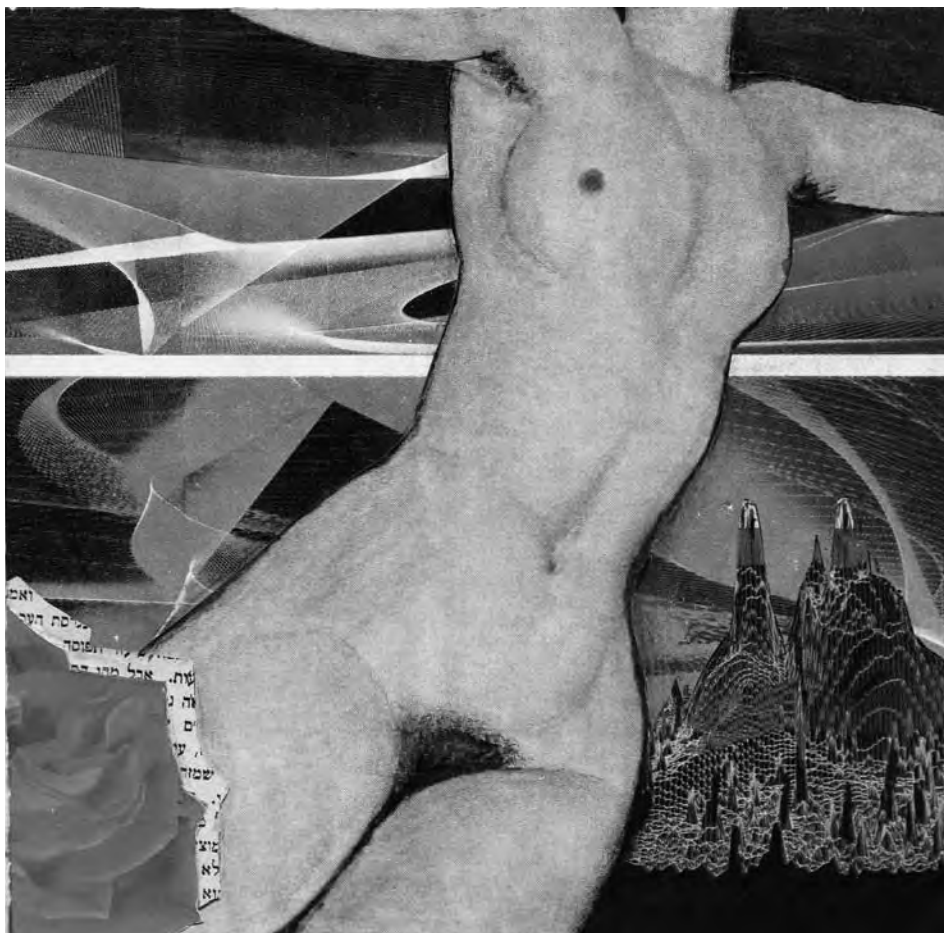
Šimečka: Mali radi ženy.

Szatmáry: Mali radi ženy...

Šimečka: Však to vieme.

Štrpka: Môžem ťa ubezpečiť, Zuzana, že chlpské senzory mal úplne v poriad-

ku. Ešte aj pred dvomi rokmi bol náš obľúbený trik zastaviť sa niekde na ulici na najnemožnejšom mieste, kde sme „zavádzali“. Jednak sme debatovali o týchto ťažkých veciach, jednak nie že baliť baby, baby chodili okolo, ako vždy baby chodia, zvlášť na jar, to sa v Bratislave nedá hnúť, a tak zrazu uprostred myšlienky Ďuro len

Juraj Špitzer (koláž)

SIVE O ŠPITZEROVI

tak zastal, zasekol sa a hlavu mu vykrútilo, povedal ech a niekoľko ďalších citosloviev, a bolo jasné, že zase ide nejaký slušný kus...

Szatmáry: Popíš tie citoslovcia.

Štrpka: Tie citoslovcia nabudúce. Myslím, že nás je tu príliš veľa, ale poviem ti jeden citát. Často potom opakoval jednu vetu. Tak múdro pokýval hlavou, že si spomenul. Dvadsať rokov to nezabudol. Pokýval hlavou a povedal. Vieš, ako je to u toho Tolstého. „Kňazná Kulagínová bola síce útlej postavy, ale bola priam stvorená na to, aby prijímala sladké údely lásky.“ Tento verš som počul asi dvestokrát.

Čo nám ostalo

Bebe: Úplne na záver sa tu rozprávalo o všeličom možnom, na všeličom možnom ste sa nevedeli zhodnúť, o všeličom možnom ste polemizovali. Tak teraz, aby to nebol len dialóg, každý bude mať chvíľu monológ, a to sa hádam zhodnete. Jednoducho a stručne povedané, keby každý z vás mal nejakým spôsobom v krátkosti charakterizovať niečo, čo vám po Ďurovi Špitzerovi v mysli, duši, v srdci, hocikde, ostalo najviac, a keď vám niekedy príde na um, čo sa vám vynorí a vybaví?

Szatmáry: Keďže ste všetci ukazovali na mňa, hoci ja som ukazovala opačným smerom, tak je na mne začať. Ja som trochu v ťažšej situácii ako vy, pretože som v pozícii dcéry, ktorá sklamala svojho otca, že nebola synom. To po prvé. Po druhé, sklamala som ho tým, že bol intelektuál a veľmi túžil po tom, aby som sa

stala inžinierkou alebo doktorkou. A do konca života mal na mňa kvartálne vždy nejaké iné požiadavky a ja som robila vždy niečo iné než chcel a na konci života mi povedal, že, ná, dobre si to robila. A ja som mu povedala – tak ti pekne ďakujem, ale nemusel si mi celý život otravovať tým, že si ma žiadal robiť niečo iné. A keďže tá vaša otázka znela, tak ako znela, dostávam sa do neuveriteľne smiešnej pozície. Mám taký pocit, ako keby foter preniesol na mňa niektoré veci, ktoré on vždy robil. Napríklad nebývam ďaleko od svojej práce. Z Fučíkovej, teda z Medenej na Staromestskú nie je ďaleko. Ale ja idem do roboty presne ako ten foter – dve alebo dve a pol hodiny. Rovnako ako on zisťujem, že sa zastavujem s ľuďmi a nastávajú dokonca ešte smiešnejšie situácie, že mi ľudia donesú svoje hry z antických čias alebo zo starého Izraela, alebo čo ja viem skade a úplne jednoducho hovoria: „No, vieš, keď tu ten tvoj foter nie je, tak teraz to musí niekto prečítať, tak sa pozri na to, či to je v poriadku.“ A ja proste nič neviem. Ale rovnako ako foter zisťujem, že nechcem alebo sa ostýcham povedať, že niečo neviem. Tak to zoberiem, kadečo si naštudujem a potom napíšem posudky, takže si myslím, že to bremeno, ktoré na mňa nejako posunul, keď chcel, aby som bola inžinierka alebo niečo podobné, to sa mu podarilo.

Štrpka: Takto hovorí len dcéra, ktorá má dobrého otca.

Gál: Pre mňa je oveľa menej osobný. Je filozof. Pre mňa Ďuro Špitzer predstavuje vzor toho, čo Slavoj Žižek nazýval miznúcim sprostredkovateľom, teda sprostredkovateľom medzi minulosťou, prítomnosťou

RADIO RAGTIME

11. 10. 1996

ťou a budúcnosťou, a miznúcim preto, že si ho – ten most, toto sprostredkovanie – uvedomujeme, až keď už nie je medzi nami. Keby sme ho počúvali, kým tu bol, tak by sme si ho nemuseli takto namáhať vo rekonštruovať. A myslím si, že to spojenie medzi minulosťou, prítomnosťou a budúcnosťou by bolo hladšie, pretože by sme sa dokázali učiť z jeho skúsenosti. Ale ako tu bolo už viackrát poznamenané, že skúsenosť je neprenosná, musíme si ho rekonštruovať vo svojej vlastnej skúsenosti a zrejme budeme musieť absolvovať niekoľko omylov – jeho vlastných.

Szatmáry: Ivan Štrpka, ktorého – pamätáš sa – dovedol otec ku mne na Medenú ulicu a hovorili sme o znovuzaložení *Kultúrneho života*.

Štrpka: Skoro sa to aj darilo. Nie som ani dcéra, ani syn, ani filozof. Som na tom horšie, tak sa uchýlim k takým trikcom, že si spomeniem na naše posledné stretnutie s Ďurom Špitzerom, pretože ťažko ho nejako uchopiť a charakterizovať, tuto nejako definovať. To asi ťažko pôjde. Skrátka pred pár týždňami sa mi snívalo, že som sa zrazu ocitol v krajine, pravdepodobne Izrael, kde som nikdy nebol. Bol som v nejakom meste pri mori a skrýval som sa tam pred nejakým nebezpečenstvom, neviem akým, a ukrývali ma dve staré ženy – nejaké tetky v nejakom sklade s oknami zalepenými novinami a nesmel som odtiaľ odísť. Ja som odtiaľ, samozrejme, odišiel a túlal som sa po tom meste. Bolo to ohromné mesto, bol som rád, že som tam a zrazu som sa dostal do zóny, kde na mňa

kričali, že pozor, lebo tam sú tí iní – Palestínci a začali strieľať. Čudoval som sa, prečo po mne strieľajú, veď tu nebyvam. Vedto na mne musia vidieť, že tu nebyvam. Ja s tým nič nemám, čo po mne strieľate? Strieľali, tak som sa skrýl. A skrýl som sa do takej obyčajnej brány a za tou bránou bol zrazu obrovský chrám a tu som zistil, že ten chrám je zabývaný akýmisi ľuďmi zo staroveku, z biblických, alebo neviemakých čias, alebo z čias Rimanov. A pohyboval som sa tam a nemohol som sa dostať von. Bol som tam nie miestny, bol som oblečený tak ako som, nemal som rúcho, vyhábal som sa obradným záležitostiam, ktorých tam bolo veľmi veľa a nerozumel som. A zrazu v tej veľkej chrámovej lodi – bolo to stále väčšie a väčšie, pochodovala kohorta rímskych vojakov – zdalo sa mi teda, že to sú rímski vojaci. A vpredu išiel jeden veľký človek, ktorý ich prevyšoval o niekoľko hláv a bol oblečený možno ako Riman, ale zdalo sa mi, že je to skôr ten druhý – ten, čo ich tam vtedy okupovali Rimania na území Palestíny a Izraela. A ten bol vpredu a bol zviazaný. Prešli okolo mňa – ja som bol už bezradný, lebo som sa nevedel dostať von – a on sa zastavil, nemo na mňa pozrel, a bol to Špitzer. V zdravom veku správneho chlapa, opálený, osmahnutý, ako všetci ľudia tam okolo a len tak mi rezignovane, bezradne ukázal rukami – vidíš, zase som v tom. Ja som mu kývol, že dobre, áno, ale že nemôžem hovoriť. Tak som si povedal zbohom. A ako odchádzali preč, ešte raz sa za mnou obrátil a s vypätím všetkých síl, prekonávajúc veľké nebezpečenstvo, mi povedal: „Sleduj obrazy, obrazy, sleduj obrazy.“

SIVE O ŠPITZEROVI

A odchádzajúc som si uvedomil, že nie on je zajatec, nie on je ako veľký Gulliver, ktorého tí malí vedú zviazaného, ale že on je vlastne ich vodca, ktorý ich vedie a oni idú za ním ako blbčekovia, držia sa ho – tej šnúry, aby ich niekam dovedol. Zostal som paľ a díval som sa po stenách. A nazaj, na stenách boli obrazy. Díval som sa na tie obrazy, ktorým sa vôbec nerozumel. Pod nohy som sa vôbec nepozeral a zrazu som sa dostal von. Ešte som začul za sebou jeho hlas, hoci povedal, že nemôže hovoriť. Ale počul som jeho hlas, ktorý mi vyslal nejako – nejakým kábelogramom, že neboj sa, všetko dobre dopadne, drž sa obrazov, sleduj obrazy. Vyšiel som von, bol som na slobode, predou mnou boli znova ozbrojení Palestínčt. Skrátka Špitzer mi pomohol a v mojej mysli, v mojej predstave to toho človeka, ktorého mám rád, dosť charakterizuje. Musím ten sen ešte dešifrovať... Ale nezastreliu ma.

Bebe: Lajos Grendel.

Szatmáry: Maš to teraz ťažké, Lajos.

Grendel: Teraz to mám strašne ťažké. Ale ja budem veľmi suchý. Pre mňa bol Ďuri ako starší brat, síce omnoho starší ako ja, ale ako starší brat. Veľmi často sme sa stretávali v Lýceu, takže to bolo také miesto, kde sme dosť dlho spolu sedeli a hovorili veľa o ženách. Ale mali sme aj iné témy. Napríklad dvoch autorov, dvoch veľkých spisovateľov, ktorých sme mali obidvaja radi – Franza Kafku a Roberta Musila. K nim sme sa neustále vracali. Ale hovorili sme aj o všeludských veciach, ktoré sa nedajú riešiť. Boli sme schopní zhovárať sa o tom dosť dlho. Ale Ďuri mi chýba i preto, že sme mohli hovoriť aj o veciach, ktoré nie sú v živote až tak veľmi dôležité.

Vilikovský: Juraja Špitзера bolo často možné stretnúť v bratislavských uliciach a často som ho takto stretol. Vždy sa mi dostalo, keď poviem poučenia, vyzerá to dosť nepríjemne, tak nejako mentorsky, ale

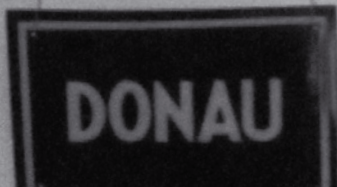
Na hore Massada hľadel som na voje
voje v plnej zbroji
tisíc mŕtvych očí – oči ako moje
Počúval som v tichu – mimo mňa a v sebe
ako horí ticho ponad sieť stáročí
ako peklo a raj – Hospodin a Satan
začiatok a koniec sú rovnako blízke
ako je k láske smrť a láska k slobode
v slovách Eleazarových

RADIO RAGTIM

11. 10. 19

zábavnou formou isté objasnenie o okolitých budovách, ale aj o okoloidúcich osobách. Poznal hádam, no, každého asi nie, ale určite každého druhého, kto úplne náhodne prechádzal po tej ulici, a vedel k nemu niečo poznamenať, aj ho pozdravil medzitým, čo mi objasňoval, kto to je a prípadne jeho zástoj v pohnutej histórii slovenskej, alebo aj širšej. A bolo to pre mňa niečo veľmi cenné. Ja mám ináč k dejinám v podstate negatívny vzťah, ale tu som videl, ako sa dejiny môžu viazať alebo pretavovať na osobný zážitok. A nielen tie dejiny, ktorých sme boli priamymi účastníkmi, ale aj tie, o ktorých získavame vedomosti sprostredkovane, ale vieme si ich naozaj prísvojiť prostredníctvom zážitku. Tento cit pre prostredie považujem za veľmi cenný práve preto, že akosi vtahuje do seba aj históriu toho prostredia. Že človek sa zrazu ocitne na ulici – ja som Bratislavčan a napokon som tu chodil od narodenia – v úplne inom prostredí po pár vetách Juraja Špitzaera, lebo mi vie o tých veciach, okolo ktorých chodím slepo roky, povedať nejaké takpovediac osobné detaily. Preto osobné, lebo on to vie osobne prežiť. To niečo historické, čo by som si napokon niekde v nejakom tom lexikóne aj našiel. A možno som to už aj trikrát čítal a vždy mi to nešťastlivo zase prepadlo sitom mojej pamäti alebo môjho vedomia, a tu zrazu cez nejaký osobný detail vidím, že ten človek mi jednoducho oživil to prostredie.

Na záver ešte stručne. Pri jednom z posledných stretnutí – zase takto náhodne na ulici – inšpirovaný knižkou Nechcel som byť Žid, teda pod dojmom z prečít-

SIVE O ŠPITZEROVI

tania, som sa pokúsil vyjadriť jednak, čo tá knižka pre mňa znamenala, jednak, čo znamenal pre mňa Juraj Špitzer ako zjav. (Nejako som vtedy netušil, že to je jedno z posledných stretnutí – pôsobil na mňa vždy veľmi zdravo a energicky.) Pokúsil som sa to vyjadriť a on ma prerušil alebo skoro zahriakol, keď som vyslovoval nejaké slová chvály – „čo som schopný produkovať“ – zahriakol ma, „ja som starý krupinský Žid“.

Szatmáry: Milan Šimečka. Keď Milano-
vi zomrel otec, Milan bol pre môjho otca
tým chýbajúcim synom, po ktorom túžil,
a preto bol na neho často napálený, lebo
nesplňal jeho očakávania.

Šimečka: Ale jedno som mu splnil, lebo
Ďuro mi potom vždy hovoril: „Vieš, dobre,
že si nešiel do politiky“. Tak toto som spl-
nil. Teraz vynechám celý komplex osob-
ností, ktoré Ďuro vlastne reprezentoval aj
pre mňa – aj generačne, aj historicky, aj
v slovenských dejinách, aj vôbec. Najkraj-
ší pocit s Ďurom som mal vtedy, keď sme
šli niekam na výlet. Boli sme niekoľkokrát
vo Viedni na nejakom čítaní, niekoľko ráz

som bol s ním na vode a vždy v týchto situ-
áciách, keď sme boli sami dvaja a niekam
sme išli, Ďuro bol veliteľ. Uvedomoval
som si to a strašne sa mi to páčilo. Ďuro
bol vo svojom – povedal by som – už sluš-
nom veku veliteľ. On bol veliteľ na kanoe,
vždy mi ukazoval, kam mám ísť a vždy ma
pravdupovediac buzeroval. Keď sme šli
do Viedne, išli sme autom a on pripravil
desiatu. Mal so sebou desiatu a povedal
zastav. Zastavil som na kraji diaľnice, on
vybalil šalát a nejakú rybaciu konzervu,
mal pripravené príbory, nožičky. A teraz sa
najeme, lebo nevieš, ako bude vo Viedni.
On bol úžasný veliteľ a musím povedať, že
mi chýba práve tento veliteľ.

Szatmáry: Samko Abrahám, môj kama-
rát, malý brat mojej kamarátky.

Abrahám: Mňa veľmi fascinovala Ďurova
galantnosť, až starosvetskosť. Fascinovalo
ma, keď sme napríklad išli po ulici a on
popisoval osoby a obsadenie. Vieme, že
ho milovali všetky generácie – od veľmi
mladých až po jeho generáciu, ktorú po-
pisoval niekedy veľmi uštipačne, pretože

Nešťastím nie je smrť – pre smrť sme splodení,

Pre smrť sme splodili synov a dcéry,

Nešťastím môže byť život,

Kým ho môžeme zveriť slobodným rukám,

Dožičme milosť v poslednom objatí

milovanej žene, milovaným deťom

a seba napokon !

RADIO RAGTIME

11. 10. 1996

on je ten puberták a oni zostarli. Ale najväčšia švanda bola vtedy, keď k nemu prišiel až s takou zbožnou úctou mladý človek a on niekedy povedal: „A viete, že ja som kurizoval vašej mame?“ A hneď pokračoval trochu rozpačito: „Ale nechcela ma“. Ešte k Johannovi Straussovi. Ďuro ma raz pozval k sebe domov, že mi niečo ukáže. Predtým som si myslel, že tomuto vážnemu človeku, múdremu mysliteľovi musím dodať najlepšie nahrávky Mahlerových symfónií, a keď nie Mahlerových, tak určite Haydnových. Prišiel som k nemu a tam visel obrázok. A ja som si to v tom momente nevedel nejako dať dokopy a zosúladiť. A on na to, že to je to. Pravdaže, potom som sa zhrozil, že to nepoznám. A on hovorí: Johann Strauss. Nevedel som to pochopiť, prečo má Ďuro Špitzer na stene Johanna Straussa. A prá-

ve v tom vidím takú jeho „klukovštinu“. Prezentovať navonok galantnosť bolo pre neho omnoho dôležitejšie než svoju hĺbku, ktorú si v ňom ako aj v Straussovi budú nájdete, alebo nie. Ale pre vás vystupuje ako galantný, krásny starnúci muž, ktorý je vlastne stále puberták a s týmto Johannom Straussom sa mi to nejako vyjasnilo a spojilo.

Szatmáry: Takže oblúkom sme sa vrátili. Teraz všetci priatelia pri rádiu pochopili, čo je to, keď sa sedí *šive*. Kedy by človeku malo byť ťažko, pretože je normálne, keď niekto zomrie, odíde, zmizne, že je mu ťažko. Ale na to má priateľov, ktorí s ním sedia *šive*, delia sa s ním o to, a keď príde me na koniec, tak sa ukáže, že je to prirodzená vec. A tak to vlastne je. Všetkým vám ďakujem.

